

FRA DAGLIGT BRØD TIL HVERDAGS- TRYGHED

Af Nynne-Cecilie Schmidt

I slutningen af 1930'erne introducerede Socialdemokratiet tryghedsbegrebet i sit ideologiske sprog, hvor det med rod i Befolkningskommissionens betænkninger blev koblet til især familien. I efterkrigstiden kom begrebet til at danne bro mellem familien og nationen, det store og det lille fællesskab, og gav således afsæt til partiets transformation fra klasseparti til folkeparti. Fra at have den fattige arbejderfamilie i fokus blev tryghed i løbet af 1950'erne koblet til den generelle familie – et skift, der legitimerede velfærdsekspansionen i perioden fra 1950 til begyndelsen af 1970'erne.

Ord og begreber, deres definitioner og semantik har helt afgørende betydning for formuleringen af politik.¹ Overordnet og på tværs af politiske kulturer finder vi kernebegreber som fx demokrati, lighed og frihed, der kan betegnes som de møbler, der karakteriserer samfunds ideologiske rum.² Men der findes lokale særegne begreber, som giver de ideologiske sprog nationale karakteristika. I Danmark er fx tryghedsbegrebet centralt.³

Socialdemokratiet introducerede tryghedsbegrebet i sit politiske sprog i slutningen af 1930'erne. Begrebet blev især koblet til familien – i begyndelsen diffust men op gennem 1950'erne mere konkret i tilknytning til partiets social-, familie og arbejdsmarkedspolitik. Årtiers

velfærdsforskning har vist, at den danske velfærdsstat blev udvidet massivt i perioden fra 1950'erne til begyndelsen af 1970'erne.⁴ Spørgsmålet er dog, hvordan denne udvikling kunne legitimeres til en sådan grad, at den borgerlige velfærdsmodstand på Christiansborg stort set kollapsede. Denne artikel viser at Socialdemokratiet gennem koblingen mellem tryghedsbegrebet og familien – i argumentet om at sikre familiens tryghed – skabte en effektiv retorisk platform for udvidelser af den social-, familie-, og arbejdsmarkedspolitiske lovgivning fra 1945 og frem. Partiets brug af tryghedsbegrebet skabte en legitimitet for velfærdsekspansionen, der var svær for de andre partier at kæmpe imod. Artiklen demonstrerer desuden, at de sproglige forandringer, som partiets brug af tryghedsbegrebet medførte, spillede en central rolle i Socialdemokratiets transformation fra klasse- til folkeparti.⁵ Med andre ord vil artiklen ved at pege på sammenhængen mellem denne transformation og Socialdemokratiets brug af tryghedsbegrebet koblet til familien nuancere forståelsen af periodens velfærdsekspansion.

For at forstå, hvorfor tryghedsbegrebet er så centralt for en analyse af Socialdemokratiets sprog, må vi først rette blikket dels mod koblingen mellem begrebet og familien og dels mod selve begrebets kompleksitet.

Koblingen mellem tryghedsbegrebet og familien havde fire helt konkrete, strategiske fordele. For det første kan man argumentere for, at Socialdemokratiet med samspillet mellem tryghed og familie stjal en klassisk borgerlig-konservativ dagsorden, hvilket til en vis grad lammede Det Konservative Folkeparti. For det andet var det en stærk retorisk metafor, der meget succesfuldt koblede det nære med det nationale i en tid, hvor begge dele var under pres. For det tredje skabte relationen mellem de to begreber indirekte en sammenhæng mellem det nationale og det internationale under den kolde krig, som var en videreførelse af mellemkrigstidens ide om socialpolitikken som forsvar. For det fjerde var koblingen mellem tryghedsbegrebet og familien en yderst fleksibel ramme, der kunne udfyldes og tilpasses i takt med udviklingen af de social-, familie-, og arbejdsmarkedspolitiske områder.

Tryghedsbegrebet har vist sig at være enormt vedholdende i dansk politisk kultur. Robert Henry Cox og Daniél Béland bruger den analytiske kategori "*valance*" [gyldighed] til at forklare, hvorfor nogle ideer er stærkere, mere succesfulde og vedholdende – har en højere grad af gyldighed – end andre. Yderligere argumenterer de for, at "*a policy idea is attractive when its valance matches the mood of a target population.*"⁶ Årsagen til tryghedsbegrebets vedholdenhed kan identificeres i tre særlige kendetegn ved begrebet.

For det første kan tryghed anskues som et omstridt begreb i koselleckiansk forstand. Ifølge Reinhart Koselleck er begreber uden essens eller kerne.⁷ De er i stedet foranderlige. Derfor foregår en konstant kamp om at definere begrebernes betydning, hvorved de vedvarende tilføres nye betydninger præget af aktørernes holdninger, tro og agender.

For det andet afviger begrebet fra traditionelle politiske nøglebegreber som fx demokrati og frihed, da det ofte (og måske endda hovedsageligt) bruges som følgebegreb til politiske kernebegreber. Begrebet blev fx af Socialdemokratiet brugt til at forklare, hvad partiet forstod ved både statens rolle, demokrati, frihed og lighed, ligesom det også leverede en fortolkning af forskellige institutioners roller i forhold til individ og samfund. På den måde fungerer det som bindeled mellem ideologisk tradition på den ene side og den politiske beslutningsproces på den anden.⁸ Den type begreber, som her defineres som bindeled mellem disse to politiske lag, er typisk ikke så veldefinerede som traditionelle politiske kernebegreber og får hovedsageligt deres politiske betydning, når de kobles til politiske begreber eller temaer. Således både fortolkes og fortolker de i konstellation med andre begreber og politiske temaer.

Tryghedsbegrebet har for det tredje sin oprindelse i beskrivelsen af en ekstremt positiv følelse, som er afgørende for menneskelig velfærd.⁹ Det giver begrebet en emotionel kvalitet. Cox og Béland har peget på, at visse politiske begreber virker mere tiltalende på modtageren end andre: *“the emotional quality of a political idea makes it more or less attractive”*.¹⁰ Tryghedsbegrebet kan netop på den baggrund anskues sådan. Idet tryghed refererer til et fundamentalt menneskeligt behov og rummer en naturligt indbygget positiv konnotation, er det meget svært at argumentere mod behovet for tryghed. Dette er med til at gøre tryghed til et holdbart og kraftfuldt begreb.

Artiklens analyse udføres ved at undersøge Socialdemokratiets sprog i kommunikationen til dets vælgere. Kildematerialet består primært af partiprogrammer og pamfletter, avisdebatter og kronikker, hvor fokus er lagt på tre elementer. For det første er der opmærksomhed på elementære sætninger som “det er Socialdemokratiets mål”, og “dette må vi skabe” eller varianter af sådanne sætninger. Denne type retorik indikerer, at noget – eller oftere nogen med en anderledes fortolkning af tryghedsbegrebet – forhindrer specifikke og nødvendige procedurer for gavnlig forandring. For det andet undersøges det, hvordan tryghed blev omskrevet til realpolitik. For det tredje bestemmes og afgrænses semantiske felter for tryghedsbegrebet – altså hvilke begreber Social-

demokratiet har benyttet til at fortolke og betydningsfastlægge tryghed.

Analysen af Socialdemokratiets brug af tryghedsbegrebet falder naturligt i tre dele. Første del, 1945-1949, viser, hvordan tryghedsbegrebet fik sin legitimitet i argumenter, der gjorde det til et spørgsmål om nationens overlevelse. Hvor afhængigheden mellem familien, det lille fællesskab, og nationen, det store fællesskab, blev italesat. Anden del, 1950-1959, belyser, hvordan Socialdemokratiet i stigende grad tematiserede og definerede tryghedsbegrebet, så det kom til at rette sig mod hele befolkningen. Sidste del, 1960-1973, demonstrerer, hvordan Socialdemokratiets ny fortolkning af tryghedsbegrebet muliggjorde udviklingen af de social-, familie-, og arbejdsmarkedspolitiske lovgivninger.

Tryghed for det lille og det store fællesskab – for familien og nationen (1945-1949)

Hvis vi skal forstå tryghedsbegrebets politiske rødder i det socialdemokratiske sprog, er det nødvendigt at kaste et blik på 1930'ernes økonomiske krise. Tiden efter Kanslergadeforliget satte for alvor to problemer på den politiske dagsorden. Det første var spørgsmålet om national sikkerhed, der kobledede den fascistiske og nazistiske opblomstring mod syd til nødvendigheden af et socialt sikringsystem.¹¹ Allerede i 1933 kædede Socialdemokratiets politiske ordfører, Hans Nielsen, national sikkerhed sammen med det sociale sikringsystem i en tale i Folketinget. Talens udgangspunkt var værnet om den dansk-tyske grænse, der var blevet fastlagt i 1920. Her sagde han: "Det først fornødne i saa Henseende er, at alle Arbejdere i Sønderjylland faar Arbejde, og at intet Hjem mangler Føde eller Klæder."¹² En lignende tanke fandtes hos en af tidens prominente politiske figurer, Hartvig Frisch, der i sin bog "*Pest over Europa*" kobledede opretholdelsen af det danske demokrati til de sociale fremskridt.¹³

Det andet problem var det faldende fødselstal. Da Befolkningsskommissionen blev nedsat i 1935 var fødselstallet dalende til stor bekymring for tidens politiske ledere.¹⁴ Det var økonomen og embedsmanden Jørgen S. Dich, der i denne bekymring øjnede muligheden for at vende problemet til en strategi for Socialdemokratiet. Dich havde året inden læst Gunnar og Alva Myrdals "Kris i Befolkningsfrågan", og havde iagttaget den enorme debat, bogen havde skabt i Sverige.¹⁵ Ved at tage fat i befolkningsspørgsmålet og gøre det til et nationalt problem, hvis løsning skulle findes i offentlige tiltag, havde Gunnar og Alva

Myrdal sat det svenske konservative parti, Højre, udenfor det nationale projekt. For netop at vise sit nationale engagement havde Højre svaret igen ved at foreslå nedsættelsen af en svensk befolkningskommission. Dichts plan var at lade bogen udkomme oversat til dansk, men for at komme højrefløjen i forkøbet anbefalede han Socialdemokratiet at stille forslag om nedsættelse af en dansk befolkningskommission.¹⁶ På den måde kunne Det Konservative Folkeparti sættes skakmat. Strategien blev sat i værk. Befolkningskommissions opgave blev derfor at finde løsninger på befolkningsproblemet. Svaret blev i kommissionens tre betænkninger,¹⁷ at social sikkerhed i befolkningen var afgørende for dens – og især kvinders – lyst til at få børn. Heri lå kimen til over et halvt århundredes forebyggende socialpolitik.¹⁸ Betænkningen, “Angaaende Moderens Rettigheder i Anledning af Fødsel samt angaaende Seksualoplysning”, der udkom i 1938, indeholdt forslag om moderskabsydelse, børnetillæg, forbud mod afskedigelse af kvinder pga. ægteskab og graviditet, barsels- og svangerskabshvile med “ordentlige Dagpenge” samt forbyggende daginstitutioner, der skulle sikre dagligdagen for børnene og samtidig fjerne kvindens bekymringer over at efterlade sine børn på egen hånd. Året efter introducerede Socialdemokratiet tryghedsbegrebet i sit ideologiske sprog netop med henvisning til sidstnævnte betænkning. Løsningen på de to problemer lå for Socialdemokratiet i skabelsen af tryghed, hvilket blev partiets overordnede mål, det blev udtrykt i pamfletten “Vi bygger Fremtidens Danmark” fra 1939:

Et Folk i Arbejde, et Folk i Frihed, et Folk i Tryghed – det er Maalet.
Saaledes styrkes Nationen og Folkestyret!¹⁹

Som citatet viser, var skabelsen af tryghed ifølge Socialdemokratiet nødvendig for at sikre nationen og demokratiet. Målet var sat, og i efterkrigstiden blev Socialdemokratiets tryghedsbegreb afgørende for partiets formulering af det nationale projekt, hvor familien og nationen blev kædet sammen i behovet for tryghed. Begrebet fik i den sammenhæng to dimensioner. Den første, hvor tryghed var afgørende for at sikre opbakningen til demokratiet – hvor Danmark skulle blive “et Hjem for alle”. Og den anden, hvor tryghed var vigtig for menneskets lyst til at reproducere sig – hvor det handlede om at sikre næste generation. “At sikre Fremtidens Danmark”.

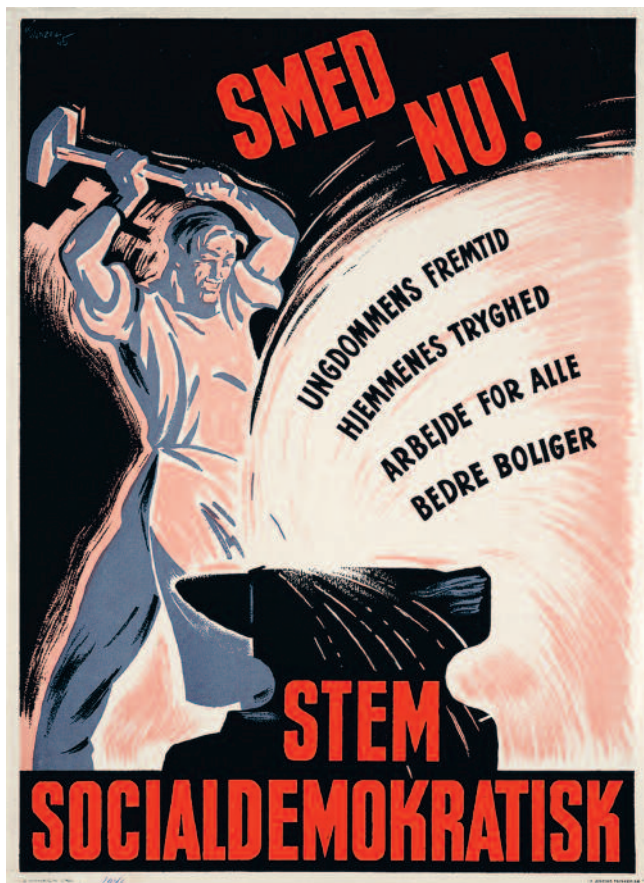
“Danmark for Folket – et Hjem for alle”

Anden verdenskrigs afslutning gav kun et øjebliklets lettelse, inden nye konflikter gjorde tilværelsen utryg. Den kolde krig betød, at endnu en usikker periode tog sin begyndelse. Samtidig medvirkede den kolde krig også til, at Socialdemokratiet afradikaliseredes og kom til at tegne koldkrigstidens “tredje vej”.²⁰ Ideen om en forebyggende socialpolitik kom således til at kendetegne perioden frem til slutningen af 1950’erne. Tryghed relaterede sig dermed til både den omkringliggende verden,²¹ og som vi skal se, til det nære og det indre.

Besættelsestidens generelle bekymringer og efterkrigstidens voksende arbejdsløshed som følge af råstofmangel og forsyningsproblemer, gav Socialdemokratiets tryghedssprog legitimitet.²² Fra mellemkrigstiden havde tanken, at en højere grad af social sikkerhed var afgørende for at bevare demokratiet, præget de fleste partier. Samtidig havde mere eller mindre indgribende restriktioner præget de økonomiske forhold siden 1933, hvilket fik ideen om en liberaliseret økonomi til at virke fjern.²³ 1930’ernes økonomiske krise, der havde medført et sammenbrud i landsbrugs- og industrisektorerne med massearbejdsløshed til følge, havde vist, at under sådanne forhold groede tilslutningen til totalitære ideologiske systemer med ekstra kraft.²⁴ Derfor foranledigede den sociale nød – ikke bare i Danmark men i det meste af den vestlige verden – et nyt syn på sociale reformer rettet mod udsatte grupper.²⁵ I Danmark kom tryghedsbegrebet i tiden efter 1945 til at fungere som værn mod mulige udfordringer af demokratiet, og stor set alle partier omfavnede begrebet i den nære efterkrigstid. I partiprogrammet “Fremtidens Danmark” fra 1945 formulerede Socialdemokratiet sit politiske mål ud fra den tanke:

Det dansk Folk er kommet til at elske de demokratiske Friheder som aldrig før. Men rammes store dele af Befolkningen af de lidelser, en permanent Arbejdsløshed medfører – og kan Demokratiet ikke løse de sociale Problemer – da maa man være forberedt paa, at haardt ramte Medborgere føler Fristelse til at prøve andre Veje. Men den Situation maa aldrig opstaa. Demokratierne maa vise, at de ikke alene kan vinde Krige, men at de ogsaa kan skabe social Tryghed.”²⁶

Som citatet viser, argumenterede Socialdemokratiet for, at tryghed forstået som social sikkerhed var afgørende for bevarelsen af fred og demokrati. Omvendt skulle demokratier også sikre retten til tryghed. På den måde fungerede tryghedsbegrebet dobbelt. På den ene side var

Tryghed i hjemmene stod centralt i Socialdemokratiets valgprogram i 1945. Tryghed skulle sikres med arbejde til alle, bedre boliger og en god opvækst for børn og unge, så ungdommen turde give sig i kast med fremtiden og stifte familie. (Socialdemokratisk valgplakat fra folketingsvalget 1945. Kunstner, K. Wenzel)

tryghed vigtig for det nationale projekt. På den anden side brugte Socialdemokratiet begrebet til at formulere sin demokratiforståelse. Interessant er det i den sammenhæng, at Socialdemokratiet endnu ikke havde bestemt begrebets realpolitiske betydning – altså, hvordan staten skulle efterkomme sit ansvar for at sikre tryghed.

“Fremtidens Danmark” – sikringen af familien og den næste generation

Ideen om en forebyggende socialpolitik var blevet sat i bero under besættelsen men kom igen på dagsordenen efter 1945. Den gav fra sidste halvdel af 1940'erne det socialdemokratiske tryghedsbegreb et pragmatisk udtryk. Argumentet om, at forebyggende socialpolitik bedst sikrede en sund og reproducerende nation, var baseret på den sociale forskning.²⁷ Derved blev kravet om tryghed forankret i en videnskabelig debat, hvor selve begrebet dog ikke blev brugt. Det centrale i social-

forskningen var en gennemgående argumentation for, at en højnelse af levestandarden for de fattigste var i hele befolkningens interesse.²⁸ I den generelle politiske debat forblev opretholdelsen af befolkningstilvæksten et centralt argument for styrkelsen af familiens forhold. Argumenterne for forebyggelse var formet omkring tryghedsbegrebet, og kommunikationen fra partier til vælgere kredsede om behovet for at skabe den fornødne tryghed til at sikre befolkningstilvæksten. I pamfletten "Tryghed i Hjemmene" fra 1945 hed det:

For de fleste Unge melder sig før eller senere Ønsket om at faa eget Hjem, stifte Familie og frydes over den Førstefødtes Forundring over Tilværelsen. Men utrygge økonomiske Vilkaar har ofte medført en urimelig Udskydelse af Tidspunktet for ønskets Opfyldelse. Med høj og stabil Beskæftigelse og en stigende Levestandard bliver Forholdet et andet, og der skabes langt større Tryghed også for de unge Hjem. Denne Tryghed skal underbygges gennem Socialforsikringer, der baade i Tilfælde af Arbejdsløshed, Sygdom og andre Former for social Ulykke, yder en Hjælp, som sikrer en ordentlig Levestandard.²⁹

Som citatet viser, var Socialdemokratiets argument, at særligt mangel på økonomisk tryghed fik unge til at udskyde tidspunktet for familieførogelse. På individ- eller familieniveau påpegede Socialdemokratiet urimeligheden i dette. Ifølge partiet var følelsen af utryghed heller ikke gavnlige ud fra et nationalt og samfundsmæssigt perspektiv. Da tryghed var afgørende for familiens lyst til at få børn, skabte befolkningsspørgsmålet en forbindelse mellem skabelsen af tryghed og "nationens"³⁰ overlevelse.³¹ Desuden begyndte Socialdemokratiet i relation til høj beskæftigelse sammen med sociale forsikringer til opretholdelse af en levestandard af tilpas størrelse at udvikle en forståelsesramme for begrebet. Argumentet var, at lysten til at få børn ikke måtte hæmmes af uvished om, hvad fremtiden ville bringe. Yderligere pegede Socialdemokratiet på, at godt helbred – hos sig selv og sine børn – prægede følelsen af tryghed – et argument, der skulle skabe legitimitet omkring en udbygning af sundhedsvæsenet. Indførelsen af skole- og tandlæger ved alle landets skoler skulle især gavne børnenes sundhed.³² En sidste og vigtig dimension af Socialdemokratiets fortolkning af tryghedsbegrebet var tryghedsfølelsen hos nationens børn. Begrebet blev heri et kerneelement i forestillingen om næste generations opdragelse – tryghed skulle sikre en bedre opvækst for børn, der derved ville blive til bedre voksne samfundsborgere, hvilket igen ville styrke "det danske folk".³³

Ved derfor at sikre en højere grad af lighed gennem øget tilbud om offentlig børnepasning, sundere tilværelse, bedre boligforhold, uddannelse og mere retfærdig fordeling af de økonomiske ressourcer ville sociale problemer forsvinde på lang sigt. Som Socialdemokratiet skrev i pamfletten “Vi skal videre” fra 1949, havde det været partiets mål fra dets dannelse:

Socialdemokratiets hovedmål har fra første færd været at gøre Danmark til et godt folkets hjem, at arbejde for en jævnere indkomstfordeling, at tilvejebringe forudsætninger for lige start for alle, at skabe tryghed for alle medborgere mod arbejdsløshed og nød [...].³⁴

Koblingen, som citatet viser, mellem det store og det lille fælleskab – mellem ideen om Danmark som “folkets hjem” (en oversættelse af den svenske ide om *folkhemmet*) og familien rummede argumentet for forebyggelse – en forebyggelse, som især blev gennemgående i Socialdemokratiets social-, familie- og arbejdsmarkedspolitik. I sammenkoblingen af familien og det nationale overtog Socialdemokratiet centrale begreber fra de borgerlige partier. Og formuleringer om, at skabelsen af tryghed var målet for sikringen af familie, nation og demokrati, underforstod, at de borgerlige længe havde stået i vejen for skabelsen af et bedre samfund – “et godt Folkets Hjem”.

“Et trygt hjem for hele befolkningen”, 1950-1959

Tidligt i 1950'erne begyndte Socialdemokratiet i stadig højere grad at tematisere og definere tryghedsbegrebet i sit sprog. I relation til familien blev begrebet op gennem 1950'erne samlende for partiets politik. Da målet var at sikre familiens tryghed, kom det socialdemokratiske politiske program til at fremstå som en samlet enhed – et bud på et sammenhængende samfundsprojekt med særligt fokus på socialpolitiske, arbejdsmarkedspolitiske og selvsagt familiepolitiske aspekter. Disse tre politiske kerneområder blev i den samlede socialdemokratiske politik svære at afgrænse pga. tryghedsdagsordenen i relation til familien – med andre ord blev målet for de tre politiske områder “at sikre familiens tryghed”.

Tryghed og familiens sociale sikkerhed

Tryghedsbegrebet blev først koblet til det socialpolitiske område, og her gjorde Socialdemokratiet det klart, at sociale forbedringer i sam-

Den økonomiske højkonjunktur slog igennem fra slutningen af 1950'erne og Socialdemokratiets valgplakater fra folketingsvalget i 1960 fik overskriften "Gør gode tider bedre". Tryghed var stadig et centralt begreb, her udtrykt ved "Tryghed gennem retfærdig skat". (Socialdemokratisk valgplakat 1960. Ukendt kunstner).

fundet afhang af, hvem der besad regeringsmagten. Med sit arbejdsprogram "Frihed, arbejde og tryghed" fra 1952 ønskede Socialdemokratiet at slå sin rolle som social innovatør fast:

Ulighed og uretfærdighed findes dog stadig i samfundet. Arbejdet for sundere samfundsforhold og tryghed for alle borgere må utrætteligt føres videre.³⁵

Med formuleringer som denne tog Socialdemokratiet ejerskab over tryghedsbegrebet, hvilket skulle give vælgerne indtrykket af, at kun Socialdemokratiet kunne sikre trygheden for alle.

Det var Socialdemokratiets klare mål, at den sociale lovgivning skulle udformes sådan, at den skabte social lighed – forstået som tryghed for alle – i samfundet.³⁶ Målet blev understreget i pamfletten "Vejen til

Tryghed for familien var også tryghed i alderdommen. Ingen skulle være bekymret for at blive gamle, når kræfterne til at arbejde slap op. Kravet om folkepension var et af Socialdemokratiets vigtigste reformkrav i begyndelsen af 1950'erne. Her udtrykt i socialdemokratisk valgplakat fra 1953. Folkepensionen blev indført i 1956. (Ukendt kunstner)

fremskridt. En henvendelse til det danske folk” fra 1953, hvor Socialdemokratiet formulerede det således:

Det danske Socialdemokrati bekender sig til den demokratiske socialisme. Midtpunktet for al socialdemokratisk politik er mennesket. Hele befolkningens velfærd er grundlaget for samfundets virksomhed og fremskridt. Målet er at sikre frihed og lighed, økonomisk og social tryghed for alle medborgere.³⁷

Citatet viser, hvordan Socialdemokratiet i tryghedsbegrebet blev i stand til at skabe en platform rettet mod hele befolkningen. Men begrebets ny fortolkning, der rettede sig mod alle befolkningsgrupper, fik DKP og mere venstreorienterede intellektuelle til at anklage Socialdemokratiet for at svigte arbejderklassen.³⁸

I takt med at tryghedskravet var kommet på dagsordenen og levestandarden var stigende³⁹, fik begrebet i det socialdemokratiske sprog tillige udvidede perspektiver og tidlige dimensioner i forhold til udviklingen af social- og familiepolitik.⁴⁰ I relation til begrebet om familien fik tryghedsbegrebet også et længere perspektiv, hvor det knyttede sig til ideen om at opretholde tilværelsen fra vugge til grav. Alt lige fra barndom til alderdom kunne knyttes til familien. Familiens tryghed forstået som økonomisk stabilitet var vigtig for børnenes opvækst, for forældrenes arbejdsglæde og bidrag til samfundet derved samt alderdommen, som ingen skulle bekymre sig for.⁴¹ Fra at være blevet italesat som “rimelige kår” for befolkningens fattigste, blev tryghedsbegrebet af Socialdemokratiet i begyndelsen af 1950’erne mere klart fortolket realpolitisk.⁴² Konkrete reformer blev sat på dagsordenen med kravet om en folkepension som den måske vigtigste. “Folkepension giver tryghed” lød det på forsiden af en valgplakate fra Septembervalget 1953.⁴³ Folkepensionen blev vedtaget af Folketinget i 1956, men der kom løbende nye socialpolitiske reforminitiativer om familiepolitik, arbejdsmarkedspolitik m.v. Gennem koblingerne til konkrete politiske områder identificerede Socialdemokratiet op gennem 1950’erne et behov for flerstrengede politikker til implementeringen af tryghed. Samtidig åbnede den realpolitiske konkretisering af tryghedsbegrebet ideen om en mere universel og generøs socialpolitik, hvor hele befolkningen var favnet af tryghed fra vugge til grav. Den egentlige velfærdsekspansion kom med højkonjunkturerne i 1960’erne (se nedenfor), men Socialdemokratiet fik skabt platformen til at implementere den strategi, der havde været partiets mål siden 1930’erne, at identificere sig som bredt favnende folkeparti med en bred politisk dagsorden.⁴⁴

Kravet om tryghed kom i begyndelsen af 1950’erne til at udgøre fundamentet i Socialdemokratiets argumentation for velfærdsfremmende lovforslag. Under parolen “Frihed, arbejde, tryghed” agiterede Socialdemokratiet bl.a. for bedre og billige boliger for de mindrebedemidlede, sikring af beskæftigelse og produktion, “en rimeligere fordeling af skattebyrden”, social sikkerhed for alle og lige adgang til videregående uddannelse. Samtidig blev manglende tryghed italesat som årsagen til tuberkuloseepidemier, psykisk sygdom, sociale problemer for ungdommen og boligløse børn – samfundsproblemer, som ifølge Socialdemokratiet kostede dyrt.⁴⁵ Tryghedsbegrebet fik derfor enorm retorisk betydning for formuleringen af de politikker, som blev anset for at kunne levere løsninger på problemerne. Ideen om forebyggelse blev afgørende for tryghedsbegrebets definition og tidslighed. Her var tanken

om hjemmets opretholdelse vigtig for relationen mellem social- og familiepolitik i argumentet om, at arbejdsløshed ramte hele familien. Som det hed i pamfletten "Tryghed for hjemmene" fra 1957:

Det er kvinderne og børnene, der bedst ved, hvor skoen trykker, hvis far ikke har arbejde. Hjemmets trivsel har altid været Socialdemokratiets hjertesag. Vi vil tryghed for de hundredtusinde af jævne hjem i Danmark. Samfundets økonomiske vanskeligheder skal løses, men ikke ved en borgerlig politik, der sætter de små hjemms tryghed, børnenes uddannelse og familiens velfærd på spil.⁴⁶

Socialdemokratiet koblede, som citatet viser, arbejdsløshed til familien i samspillet mellem kategorierne "kvinderne", "børnene" og "far". På den måde kom social- og familiepolitik til at udgøre en enhed i måden at tænke opretholdelsen af familien på. En gennemgribende socialpolitik, der sikrede en indkomst under arbejdsløshed, sygdom eller invaliditet blev i denne tankegang til familiepolitik på lige fod med skolegang og børneforsorg, fordi familiens økonomi var i familiens bevidsthed. At sikre opretholdelse af familien og dens tryghed kom således til at handle om at sikre, at næste generation kunne leve en tryk tilværelse uden bekymringer. Derfor var det afgørende for partiet, at den sociale lovgivning måtte være mere generøs og omfattende.⁴⁷ Samtidig understregede Socialdemokratiet sin egen rolle som hjemmenes parti, mens borgerlig politik blev italesat som en trussel mod familiernes velfærd. Bag sikringen af den universelle tryghed var der et underliggende økonomisk argument: Tryghed var nødvendigt for det gode familieliv, og det gode familieliv gav "mod til at tage fat", som partiet formulerede det. Dette forhold mellem tryghed og stigningen i produktion var en af tankerne bag ideen om en universel social- og familiepolitik – det var ikke bare det moralsk rigtige, det kunne også bedst betale sig økonomisk. Det var samfundsgavnligt dels fordi, at behandling var dyrere end forebyggelse, både menneskeligt og økonomisk, og dels fordi, det i særdeleshed var den socialdemokratiske overbevisning, at det trygge menneske producerede mere.⁴⁸ Trygheden blev lønmodtagerens aktie i samfundsværdierne. I den forstand definerede Socialdemokratiet tryghed som forebyggelse, arbejde, økonomisk sikkerhed, frihed og lighed for alle, og særligt blev det relateret til hjemmet og næste generation – samfundets børn.

“Frihed, arbejde og tryghed”

Op gennem 1950'erne fungerede arbejdsløshedsforsikring og arbejdsanvisning i store træk efter 1930'erne kriseforligs principper. Men finansieringen, ydelserne, ydelsernes størrelser og organisering ændredes markant frem til 1973.⁴⁹ Legitimiteten bag disse forandringer skal findes i det socialdemokratiske krav om tryghed, hvor arbejdsmarkedspolitikken blev et centralt led i sikringen af “familiens tryghed”. Arbejdsløsheden lå i begyndelsen af 1950'erne på omkring 13 pct.,⁵⁰ og selvom tallet i samtidens erfaring ikke var specielt højt, blev arbejdsmarkedspolitikken alligevel af de politiske partier identificeret som problemfelt. Både Socialdemokratiet og den borgerlige regering havde travlt med at placere ansvaret. Som det hed i pamfletten “Folkeviljen” fra 1952:

Det går ikke helt, som det skal for familien Danmark i øjeblikket. I de små hjem med de jævne indtægter er det husmoderens bekymring at få pengene til at slå til. Også skattens mønt er et tyngende problem. Hertil kommer uroen over en spændingsfyldt verden og utrygheden, som er skabt af nedgangen i produktion og beskæftigelse, og som rammer både arbejdere og tjenestemænd, håndværkere og handlende [...]. Dette kan ikke blive ved med at gå. Der spejdes efter ny fremdrift i vort land. Produktionen må atter i vejret, arbejdsløshedens afskaffes [...]⁵¹

Som citatet viser, gik en del af den socialdemokratiske oppositionsretorik ud på at fremstille Venstres og Det Konservative Folkepartis økonomiske politik som skadelig for fremgangen i den sociale udvikling. Det gjorde partiet ved at kæde begrebet utryghed sammen med den borgerlige regerings økonomiske politik. For at overbevise vælgerne om sin egen egnethed til at varetage befolkningens interesser, påpegede Socialdemokratiet bl.a. i arbejdsprogrammet “Frihed arbejde og tryghed” fra 1952 sin afgørende rolle for de forgående årtiers forandringer i samfundet og den generelle stigende levestandard:

Den socialdemokratiske arbejderbevægelse har gennem årtier medvirket til, at samfundet i takt med den tekniske udvikling gradvist har ændret karakter. Højere levestandard og større social sikkerhed er opnået for brede befolkningskredse, og kapitalismens uhæmmede udfoldelse og uheldige følgevirkninger er på adskillige områder bremset og beskåret. Ulighed og uretfærdig findes dog stadig i samfundet.

Arbejdet for sundere samfundsforhold og tryghed for alle borgere må utrætteligt føres videre. Socialdemokratiet satte i regeringsperioden 1947-1950 kraftigt ind for at skabe den højest mulige beskæftigelse og produktion [...] Under Venstres og de konservatives regeringsperiode er denne linie afgørende ændret.⁵²

Som citatet viser, understregede den socialdemokratiske tryghedsretorik sammenhængen mellem vækst i beskæftigelse og produktion på den ene side og tryghed for alle på den anden. På den baggrund anfægtede Socialdemokratiet Venstres og Det Konservative Folkepartis ideologiske kapacitet til at skabe tryghed. Den socialdemokratiske dagsorden om at skabe “den højest mulige beskæftigelse” eller “høj og voksende beskæftigelse” var en skærpelse af parolen “Arbejdsløshedens skal ned” fra 1930’erne og 1940’erne. I den socialdemokratiske retorik omkring arbejdsmarkedspolitikken var det statens ansvar at sikre væksten i beskæftigelse – et udgangspunkt, som fik yderligere legitimitet i kravet om tryghed. Som det hed i pamfletten “Vejen til fremskridt: En henvendelse til det danske folk” fra 1953:

Høj og voksende beskæftigelse er det første krav, der må opfyldes for at økonomisk fremskridt og social tryghed kan skabes.⁵³

Citatet viser tryghedsbegrebets relation til det at have et arbejde eller det at have viden om, at der var arbejde at få, i det socialdemokratiske sprog. I modsætning til Venstre og Det Konservative Folkeparti, der ønskede at optimere rammerne for det private erhvervsliv, så Socialdemokratiet det som statens ansvar at skabe flere arbejdspladser. I den forståelse af ansvar spillede vækst i produktionen og flere offentlige arbejdspladser en afgørende rolle. Som det hed i valgavisen “By og land” fra 1957:

Det gælder om at skaffe arbejde til alle hænder og øge produktionen. Arbejde og produktion skal skabe mulighed for nye sociale og kulturelle fremskridt. Vi appellerer derfor til alle danske vælgere! Vi opfordrer kvinder og mænd til at stemme således, at Socialdemokratiet med øget styrke efter valgdagen kan sikre et samarbejde for frihed og velfærd – arbejde til alle og tryghed for hjemmene.

I Socialdemokratiets fortolkning af tryghedsbegrebet var der, som citatet viser, en direkte sammenhæng mellem vækst, arbejde og hjemmenes

sociale sikkerhed. Ved samtidig at italesætte arbejde som en rettighed åbnede Socialdemokratiet for en forståelse af arbejdsløshedsunderstøttelse og løn under sygdom som en form for kompensation for tabt arbejdsfortjeneste og ringere mulighed for at sikre sin familie økonomisk.⁵⁴ På den måde tog partiets fortolkning af tryghedsbegrebet både udgangspunkt i den borgerlige oppositions idekompleks om, at familiens og den enkeltes økonomiske sikkerhed skulle sikres ved arbejde, og i partiets egen forståelse af statsansvar.

“På vej mod nye mål”, 1960-1973

I begyndelsen af 1960'erne nåede den økonomiske højkonjunktur Danmark, og tilmed var perioden i kølvandet på Cuba-krisen præget af afspænding mellem øst og vest. Der var rum, der var optimisme og velfærdsstaten voksede eksplosivt sammen med de sociale udgifter. Andelen af offentligt ansatte blev næsten fordoblet, da uddannelsessystemet ekspanderede, og mængden af børnehaver forøgedes. Ydelserne blev sat i vejret (fx gennem en række dagpengereformer). Det handlede om at få selv de sidste restgrupper med i velfærdsstaten. Fx illustreret ved Revalideringsloven af 1960 og Forsorgsloven fra året efter.⁵⁵ Nøglen til det hele var fortsat tryghed, og det var den (socialdemokratiske) stat, som skulle sikre den. Det kom med Socialdemokratiets valgsløjan fra 1960, til at handle om at “gøre gode tider bedre.”

1960'erne blev således også perioden, hvor tankerne om “det gode liv” – det gode børneliv, voksenliv og den gode alderdom – blev fundamentet for formuleringen af socialdemokratisk politik, hvor tryghed var et centralt og gennemgående element i sproget omkring politikker målrettet den menneskelige livscyklus med familien som ramme. Samtidig fik arbejdet også en egenverdi for individet, der ikke udelukkende var økonomisk. Hverdagslivet med familie, arbejde og fritidsinteresser skulle hænge sammen.⁵⁶

Familiens institutionalisering

1960'ernes litterære modernismekritik tvang Socialdemokratiet – og Folketingets andre partier – til at forholde sig til en ny problemstilling. Forfattere som fx Anders Bodelsen, Klaus Riffbjerg, Vita Andersen og Leif Panduro kritiserede og diskuterede, hvordan samfundsudviklingen og -systemet førte til tab af kultur og identitet for det individuelle menneske. Stort set alle Folketingets politiske partier adresserede denne kritik, og Socialdemokratiets løsning var, at trygheden skulle findes i

familiens stabile element. Den tryghed, der var at finde indenfor hjemmets fire vægge, skulle ruste den enkelte til de store samfundsmæssige forandringer, enhver blev mødt af udenfor sin hoveddør.

Op gennem 1960'erne fik familien derfor flere funktioner, og af den grund blev det fortsat anset som en politisk opgave at sikre familiens tryghed. Desuden blev familien i sig selv tryghedsskabende for individet – for både barnet og den voksne. På den måde blev familien i det socialdemokratiske tankegods linket mellem samfund og individ – mellem det store fælleskab og den enkelte. Derved kan man argumentere for, at familien op gennem 1960'erne gennemgik en egentlig institutionalisering i det socialdemokratiske idekompleks, hvor dens funktioner blev at skabe stabilitet for individet og sikre en opvækst i tryghed for den næste generation.

Sammenkoblingen mellem trygheden i familien, individ og samfundet udenfor i pulserende og skræmmende forandring gjorde det i endnu højere grad muligt for Socialdemokratiet at tænke familie- og socialpolitik som noget, der skulle rettes mod alle familier i alle samfundsklasser. Som partiet skrev i pamfletten "By og land" fra 1960:

Man kan vist trygt sige, at familielivets trivsel aldrig nogensinde har haft større betydning end i dag. I et samfund, der som følge af vor enorme tekniske udvikling forvandler sig næsten fra dag til dag, står vi alle sammen i fare for at blive rodløse. Her er familien blevet den stabile faktor i vores tilværelse, fordi den betyder større tryghed, mere ro, livsfornyelse og nyt mod til at tage fat.⁵⁷

Hos Socialdemokratiet fik tryghedsbegrebet en gradvist større rolle i familiepolitikken, fordi familielivets betydning blev tillagt større samfundsmæssig værdi. Samtidig blev familien et centralt element i formuleringen af tryghed for den enkelte i et samfund, hvor en fremmedgørende udvikling blev italesat som en stadig stigende trussel mod mennesket.⁵⁸ Derved synes familien op gennem 1960'erne at blive institutionaliseret til en grad, hvor den fik en afgørende betydning i måden at tænke forholdet mellem samfund og den enkelte på, og hvor den blev individets sidste tilflugtssted i en verden domineret af maskinernes overtagelse. Institutionaliseringen betød, at staten i den socialdemokratiske optik skulle have langt større ansvar for familiens forhold. Familiens rolle blev at sikre trygheden og varmen – at sikre nærhed og tilhørsforhold og give identitet. Tryghedsbegrebet blev i den forbindelse afgørende for formuleringen af den politiske beskyttelse af det rum –

familien – hvor individet kunne ånde, ligesom Socialdemokratiet fremhævede vigtigheden af at yde den beskyttelse politisk. Ved at pege på, at den politiske indsats for at sikre familien var afgørende for at skabe det bedste samfund, fremstod partiet samtidig som den bedste beskytter af familien, som partiet bl.a. formulerede det i pamfletten “By og land” fra 1960:

Familiens tryghed må blive dens egen sag, hævder man ganske vist fra VK-partiernes side. I praksis vil dette sige, at familiens utryghed skal være dens egen sag. Det må den selv slås med [...] det er børnene, der er vor fremtid.⁵⁹

Citatet viser, hvordan Socialdemokratiet med afsæt i den borgerlige tryghedskritik op til valget i 1960, kritiserede Venstre og Det Konservative Folkeparti for ikke at kere sig om familien. Samtidig fik familiebegrebet i begyndelsen af 1960'erne i Socialdemokratiets sprog endnu en dimension med italesættelsen af dens betydning for menneskelig trivsel, og “hjemmet” kom til at spille en stor rolle i den politiske retorik generelt. Derved udfordrede Socialdemokratiet endnu en gang Det Konservative Folkeparti i at være familiens beskytter. Men ved at tilføje begrebet om individet i sit sprog overtog Socialdemokratiet tillige en del af Venstres liberalistiske dagsorden, der netop havde fokus på det enkelte menneske. Dermed synes Socialdemokratiet i koblingen mellem tryghed og familien at have inkluderet løsningen på borgerligt definerede problemstillinger omkring det nationale og den enkelte. Hos Socialdemokratiet kom sammenhængen mellem “familien”, “hjemmet” og tryghedsbegrebet særligt til udtryk i ideen om opdragelsen af næste generation til samfundsduelige borgere. Netop ideen om, at en tryk barndom var afgørende for, at næste generation voksede op til kærlige og omsorgsfulde medborgere, blev et centralt socialdemokratisk argument for et gennemgribende system. Børn skulle værnes mod utryghed for at blive kompetente samfundsborgere.⁶⁰ Som Socialdemokratiet skrev i udkastet til sit 1974-program:

Trivsel, tryghed, forebyggelse og revalidering er målsætningen for Socialdemokratiets social- og familiepolitik. Herudfra må der arbejdes aktivt for [...] at familien får mulighed for at skabe et miljø, der giver alle familiemedlemmerne den tryghed, den enkelte har behov for, og som udvikler børnene til at kunne leve i et kærlighedsfuldt og engageret forhold til andre mennesker, så de sættes i stand til at løse

medmenneskelige konflikter på en følsom og levende måde og kan udvikle sig til varme og forstående opdragere for deres børn.⁶¹

Citatet viser familiens afgørende betydning for Socialdemokratiets helhedstænkning af samfundet og nationen, hvor skabelsen af sundere individer var essentiel for opbygningen af en sund og stærk nation. Tryghedsbegrebet blev et instrument til at gøre forebyggelselementet gennemgående i partiets forståelse af nationsopbygning, hvor staten måtte have et afgørende ansvar for at skabe den medmenneskelighed – forstået som kærlig, engageret, følsom, levende, varm og forstående – som var nødvendig for at skabe et godt samfund – folkets hjem. Derfor var familien centrum for slut-1960'ernes tryghedstænkning og for langt størstedelen af den politiske retorik, der handlede om tryghed i samfundet. Det handlede om at sikre familien de bedste rammer og betingelser for at levere tryghed for dens medlemmer – de individer, der formede samfundet og skulle forme fremtidens samfund.

“Det gælder hverdagens tryghed”

Fra at have refereret til tryghed forstået som en sikring af “brødet i morgen” fortolkede Socialdemokratiet under parolen “gør gode tider bedre” ved valget i 1960 tryghedsbegrebet som en sikring af selve hverdagslivet – det gode liv. Den tolkning, som blev bærende for selve velfærdsstatens familie- og socialpolitiske områder, holdt partiet fast ved, som det hed i valgvisen “By og land” fra 1960:

Vi vil skabe tryghed i hverdagen. Socialdemokratiet kalder derfor på ny til samling og samarbejde. Over de snævre partimæssige hensyn står hensynet til landets interesser. Vi vil samarbejde. Ved fornuft og rimelighed – gennem plan og orden i produktion og beskæftigelse, vil vi gøre gode tider bedre. Det gælder hverdagens tryghed.⁶²

Den ny forståelse af tryghedsbegrebet åbnede for diskussionen af ydelsestørrelse men også af, hvem ydelserne skulle gælde for. I partiets principprogram fra 1961, blev grundlaget for partiets politiske mål forklaret således:

Det er en aktiv socialpolitikens mål at skabe tryghed for alle. Alle i samfundet er omfattet af sociale sikringsordninger, der gælder ved ulykker og arbejdsløshed, sygdom og invaliditet, ligesom folke- og enkepension er blevet en almen ret [...] Den sociale forsorg må i sti-

gende grad tage sigte på den enkeltes velfærd. Det er fællesskabets forpligtelse at bistå alle, hvis tilværelse trues af utryghed og nød [...] Gennem fællesskabet skal tryghed skabes for den enkelte og familien.⁶³

Et fortsat centralt element i Socialdemokratiets tryghedsforståelse var som vist familiens og den enkeltes økonomiske og sociale forhold. Men fra begyndelsen af 1960'erne udvidede partiet sit syn på statens grænser i forhold til ansvaret for den enkeltes sociale sikkerhed. Retorikken i tiden op til Folketingsvalget i 1960 og frem til 1962 var præget af formuleringer imod VK-Planen, der havde argumenteret for, at den enkelte bedst sikrede sig selv. Ved at fremhæve nødvendigheden af fællesskabet i forhold til sikringen af både den enkelte og familiens tryghed, gjorde Socialdemokratiet kerneenhederne i Venstres og Det Konservative Folkepartis ideologiske tænkning til genstand for socialdemokratisk politik.

Det lange perspektiv, som tryghedsbegrebet havde fået op gennem 1950'erne gjorde det muligt at diskutere de sociale ydelsers størrelser. I debatten blev det Socialdemokraternes argument at ydelsernes størrelse ikke bare skulle sikre et eksistensminimum. Tryghed blev her forstået som visheden om, at "det gode liv" kunne opretholdes. At familiens velfærd var sikret.⁶⁴ Socialdemokratiet formulerede det således i pamfletten "Velkommen i Socialdemokratiet" fra 1963:

Den sociale tryghed er blevet større, men stadig er der alt for mange enkelte mennesker, der kender mere til eksistensminimum end velfærdseksistens.⁶⁵

Her henviste Socialdemokratiet til den tanke, at ulykke stadig betød en indkomstnedgang, der udelukkende kunne sikre et eksistensminimum. Hvis det på nogen måde skulle give mening at tale om kompensation for tabt arbejdsfortjeneste, måtte den også ifølge partiet udgøre en så tilpas størrelse, at hverdagslivet kunne opretholdes. I Socialdemokratiets fortolkning af tryghedsbegrebet var det derfor ikke bare statens ansvar at holde dens borgere oven vande, den havde også ansvaret for at holde dem tørre. Dette fortolkningsskifte medførte udvidede krav til både arbejds sikring og det sociale sikringssystem, hvor ydelserne skulle være store nok til at sikre "det gode liv" Bl.a. formulerede pamfletten "På vej mod nye mål" fra 1966 denne tanke:

Sociallovgivningen er ude for en nyvurdering, og dens målsætninger ændres. Det er ikke nok med en socialpolitik, der alene sikrer borgerne det daglige brød. Socialpolitik er ikke blot til rådighed for en mindretalsgruppe af fattige vanartede eller handicappede – men hele befolkningen.⁶⁶

Tryghed, arbejde og arbejdsløshed

Selvom arbejdsløsheden generelt var faldende fra slutningen af 1950'erne, oplevede ufaglærte i visse dele af Danmark, at det fortsat var svært at finde arbejde. Samtidig betød landbrugets faldende efterspørgsel på arbejdskraft og mekaniseringen af industriarbejde, at behovet for ufaglært arbejdskraft faldt.⁶⁷ Disse to problemområder formede 1960'ernes arbejdsmarkedspolitik, der især blev præget af tre forskellige forslag til løsning af problemerne.⁶⁸ For det første skulle arbejdsløshedskasserne kunne udbetale rejse- og flyttehjælp til arbejdsløse forsikrede, der ønskede at flytte til en landsdel med højere arbejdsudbud. Den anden mulighed var, at staten gennem de eksisterende låneordninger skulle kunne gøre en særlig indsats for at flytte arbejdspladser til udkantområderne ved økonomisk at støtte virksomheder, der ønskede at etablere sig i pågældende områder. Det tredje forslag til at bekæmpe arbejdsløsheden var gennem uddannelsespolitikken, der nu også skulle sigte på at videreuddanne ufaglærte arbejdere. Det grundlæggende socialdemokratiske argument for de arbejdsmarkedspolitiske tiltag var fortsat sikringen af familiens tryghed. Som det hed i arbejdsprogrammet "Idé og hverdag" fra 1961:

Den fulde beskæftigelse forudsætter et samspil mellem stat og kommune, virksomhederne samt erhvervslivets og arbejdsmarkedets organisationer. En styrkelse af Socialdemokratiet er garantien for, at dette samspil vil ske med fuld hensyntagen til fællesskabets interesser. Den fulde beskæftigelse har vidtrækkende konsekvenser for alle. Den skaber ikke blot tryghed i hjemmene, men er samtidig en betingelse for stigende levestandard.⁶⁹

Som citatet viser, var fuld beskæftigelse i begyndelsen af 1960'erne i den socialdemokratiske optik essentiel for familiens tryghed. Da ydelserne til arbejdsløshed på dette tidspunkt fortsat var relativt lave i forhold til lønindkomsterne, var folk afhængige af at have arbejde. De lave understøttelsesydelse havde derfor indflydelse på sammenhængen mellem fuld beskæftigelse og tryghed. Derfor var det afgørende for So-

cialdemokratiet, at lønmodtagere blev beskyttet bedre gennem lovgivningen. Principprogrammet “Vejen frem” fra 1961 indeholdt forslag til, hvordan denne tryghed bedre kunne sikres:

De store tekniske og økonomiske forskydninger understreger nødvendigheden af en fortsat faglig og politisk indsats for at skabe tryghed i ansættelsen. Arbejdet skal betales efter sit værd. Der må skabes lige mulighed for erhvervsmæssig uddannelse, lige kvalificerede må have samme adgang til ethvert arbejde, og lige løn for mænd og kvinder må gennemføres fuldt ud. Fortsat fremgang sikres for lavtlønnede befolkningsgrupper, således at den økonomiske ulighed udlignes.⁷⁰

Nøglen til at forstå, hvordan Socialdemokratiet fortolkede “tryghed i ansættelsen”, skal findes i ideen om højere grad af lighed. Socialdemokratiet anså visse grupper for at være mere udsatte end andre. Det drejede sig primært om ufaglærte og kvinder. I løbet af 1950’erne havde kvinderne for alvor gjort deres indtog på arbejdsmarkedet, hvor en stor del af den ny industrielle arbejdskraft derfor kom til at bestå af kvinder, der varetog hårde og ensformige arbejdsfunktioner til en langt dårligere løn, end de mandlige arbejdere fik.⁷¹ Tilbud om efteruddannelse og lovgivning mod forskelsbehandling kunne i den socialdemokratiske optik sikre en højere grad af tryghed i ansættelsen.

Fra midten af 1960’erne kobledes Socialdemokratiet tryghedsbegrebet endnu tættere til lighed ved at indføre ideen om tryghedsmæssig ligestilling. Gennem dette begreb blev det muligt at sammenligne en form for tryghedsgrad i forskellige overenskomsters opsigelsesfrister og rettigheder ved sygdom og ulykke. Argumentet var, at alle lønmodtagere skulle have samme grad af sikring i ansættelse og under arbejdsløshed. I programmet “På vej mod nye mål” fra 1966 blev det formuleret således:

Hertil kommer så yderligere et meget vigtigt område, nemlig spørgsmålet om øget tryghed i ansættelsen. Et spørgsmål helt afgørende for alle arbejdere og funktionærer. Vi har jo ikke i dag en tryghedsmæssig ligestilling på arbejdsmarkedet. Vi har grupper af lønmodtagere, som kan opsiges fra den ene dag til den anden. Vi har andre, som har ret til 6 måneders varsel, og vi har tjenestemænd, som principielt er sikret en livsstilling. Vi har vidt forskellige vilkår under sygdom og ulykkestilfælde, og vi mangler endnu en tilstrækkelig sikring under

arbejdsløshed. Vi har altså endnu ikke en tryghedsmæssig ligestilling.⁷²

Mens debatten om ligestilling fortrinsvis havde været økonomisk og handlede om køn, brugte Socialdemokratiet tryghedsbegrebet som instrument til at sætte social sikring koblet til arbejdsmarkedet på dagsordenen. Det var for socialdemokratiet statens ansvar at sikre denne tryghed både gennem arbejdsmarkeds- og sociallovgivning. I forhold til virksomhederne skulle rettigheder for medarbejderne sikre bedre ansættelsesvilkår og længere opsigelsesfrister. Gennem den sociale lovgivning skulle arbejdere og lønmodtagere sikres økonomisk ved arbejdsløshed – og i en sådan grad, at hverdagen kunne opretholdes. Som det hed videre i programmet “På vej mod nye mål” fra 1966:

Et nyt vigtigt skridt på vejen til den tryghed i hverdagen, som er et af Socialdemokratiets mål, skal tages, når Folketinget begynder sit arbejde igen. Vi står overfor en række ændringer i loven om arbejdsløshedsforsikring, der vil betyde en virkelig reform. Tanken om en virkelig erstatning for tabt arbejdsfortjeneste ved ledighed skal nu gennemføres i praksis.⁷³

Som citatet viser, så Socialdemokratiet ideen om tabt arbejdsfortjeneste som et skridt på vejen til at nå sit mål om “tryghed i hverdagen”. Målet om “tryghed i hverdagen”, forstået som muligheden for at opretholde en normal tilværelse til alle tider, satte krav til både arbejdsmarkedslovgivning og sociallovgivning. Derfor kunne tryghed ifølge Socialdemokratiet kun skabes gennem lovgivning på flere forskellige politiske områder. Inden for arbejdsmarkedspolitikken drejede det sig – udover lovbestemte længere opsigelser – om at sørge for tilstrækkelige ydelser, så hverdagslivet kunne opretholdes.⁷⁴ Derved var Socialdemokratiet gået bort fra udelukkende at kæde skabelsen af tryghed sammen med høj eller fuld beskæftigelse. Rammerne for, hvordan målet, “tryghed i hverdagen”, skulle nås, blev dermed i midten af 1960'erne udvidet. Som Kaj Bundvad udtrykte det i programmet “På vej mod nye mål” fra 1966:

Et ret nyt princip i sociallovgivningen er erstatninger for tabt indkomst, og tendensen i de nyere love går klart i den retning. Jeg tror, at princippet vil slå helt igennem, fordi gode og velorganiserede ordninger af denne art vil skabe økonomisk tryghed, og ikke mindst,

fordi systemet vil forebygge mange sociale følgerikninger for den enkelte og familien.⁷⁵

Med arbejdsmarkedspolitikken ønskede Socialdemokratiet særligt at sikre de mest udsatte lønmodtagere bedre vilkår i form af længere opsigelsesfrister samt højere og længerevarende ydelser i tilfælde af arbejdsløshed og sygdom, og argumentet for denne højere grad af økonomisk sikring lå i familiens tryghed.

Konklusion

Tryghedsbegrebet og dets relation til familien viste sig at blive et vigtigt retorisk redskab for Socialdemokratiet i legitimeringen af velfærdsekspansionen mellem 1945 og 1973. I koblingen mellem tryghedsbegrebet og familien og mellem det nære og det nationale lykkedes det Socialdemokratiet at afspore den konservative dagsorden og gøre familiens tryghed til et spørgsmål om nationsopbygning og national sikkerhed. Samtidig viste begrebet sig i sin plasticitet at udgøre en yderst formbar ramme, der kunne udfyldes og tilpasses i takt med udviklingen af de social-, familie-, og arbejdsmarkedspolitiske områder. Med afsæt i Befolkningsskmissionens betænkninger, der udkom i slutningen af 1930'erne, fik Socialdemokratiets fortolkning af tryghedsbegrebet rod i socialvidenskabernes semantik omkring sociallovgivningen, og begrebet relaterede sig frem til slut-1940'erne udelukkende til sikringen af bedre kår for befolkningens økonomisk dårligst stillede grupper.

I takt med befolkningens generelt stigende levestandard op gennem 1950'erne, gav det ikke mening at argumentere for "ordentlige kår" og "menneskeværdige forhold" for en stadig faldende del af befolkningen. Løsningen herpå blev for Socialdemokratiet koblingen mellem tryghedsbegrebet og familien. Gennem en argumentation om sikring af familiens tryghed formåede partiet at udvide sit vælgergrundlag og samtidig at skabe en effektiv retorisk platform til at forme argumenter for udvidelser af den social-, familie-, og arbejdsmarkedspolitiske lovgivning. På den måde blev det også koblingen mellem tryghedsbegrebet og familien, der kom til at markere partiets transformation fra klasseparti til folkeparti.

I 1960'erne smeltede socialpolitikken, familiepolitikken og arbejdsmarkedspolitikken for alvor sammen netop i argumentet om sikringen af familiens tryghed. Samtidig blev vigtigheden af familien skærpet i Socialdemokratiets svar på en stigende modernismekritik, som særligt

kom til udtryk i visse skønlitterære kredse. Familiens ny rolle som individets sikre rum i et samfund i rivende udvikling legitimerede yderligere kravet om at sikre dens tryghed. Ved at tilføje begrebet om individet til sit ideologiske sprog havde Socialdemokratiet i koblingen mellem familie og tryghed gjort både Det Konservative Folkeparti og Venstres ideologiske kerneenheder til objekt for sin velfærdspolitik.

Fra midten af 1960'erne gik diskussionen derfor ikke længere på, om hvorvidt der skulle være en velfærdsstat eller ej – men snarere på, hvor store og vidtgående ydelserne skulle være. Her blev det vindende argument, at familien skulle være i stand til at opretholde hverdagens tryghed til alle tider. Igen kunne det nationale perspektiv findes i argumentationen, da tanken var, at sikre dannelsen af næste generation til kompetente samfundsborgere.

Tryghed efter 1973

Jordskredsvalget i 1973 kompromitterede ikke kravet om tryghed. Men Socialdemokratiets monopol på dets definition blev kraftig udfordret af bl.a. Mogens Glistrup. Med sprogbrug som "Skattevæsenet skaber utryghed i næsten alle danske hjem"⁷⁶ og løfter om at fjerne "frygten for, at pludselige breve fra skattevæsenet vælter grundlaget for familieøkonomien"⁷⁷ genoplivede Glistrup den borgerlige velfærdsstatsmodstand fra 1950'erne i Socialdemokratiets egen kobling mellem tryghed og familie. Herefter syntes Socialdemokratiets nærmest hegemonske tryghedsfortolkning brudt, og stort set alle danske politiske partier greb muligheden for at give tryghedsbegrebet nyt indhold. Tryghedsbegrebet blev således efter 1973 et omstridt nøglebegreb i dansk politik. Men det betød ikke, at begrebet blev mindre centralt i det socialdemokratiske sprog. Tværtimod kunne en fornyet og forstærket anvendelse af tryghedsbegrebet spores i den socialdemokratiske retorik i slut-1980'erne, ligesom det idag forsat bruges til at legitimere forskellige dagsordener i dansk politik.

Noter

1. Se fx Willibald Steinmetz, *Political Languages in the age of extremes*, Oxford 2011, Heiz-Gerhard Haupt og Ute Frevert, *Neue Politikgeschichte, Perspektiven einer historischen Politikforschung*, Frankfurt am Main 2005.
2. Se fx Michael Freedon, *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, Oxford 1996.
3. Nils Edling, Jørn Henrik Petersen og Klaus Petersen, *Social Policy Language in Denmark and Sweden, Analysing Social Policy Concepts and Language*, Bristol, 2014, s. 21.

4. Se fx Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen (red.), *Dansk Velfærdshistorie*, bind III og IV^m, Odense 2012, Jan Plovsing, *Velfærdsstat og Socialpolitik*, Kbh. 2005, Niels Ploug, Ingrid Henriksen og Niels Kærsgaard (red.), *Den danske velfærdsstats historie*, Kbh. 2004 samt Svend Aage Hansen og Ingrid Henriksen, *Dansk socialhistorie*, Kbh. 1984.
5. Se fx Søren Kolstrup, Lars K. Christensen og Anette Eklund Hansen, *Arbejdernes historie i Danmark*, Kbh., 2007 og Niels Finn Christiansen, Socialismen og fædrelandet. Arbejderbevægelsen mellem internationalisme og national stolthed 1871-1940, *Dansk identitetshistorie* bind 3. *Folkets Danmark, 1848-1940*, Kbh. 1992.
6. Robert Henry Cox og Daniel Béland, Valence, Policy Ideas, and the Rise of Sustainability, *Governance* vol. 26, issue 2, 2013.
7. Se fx Reinhart Koselleck, *Social History and Conceptual History, The Practice of Conceptual History. Timing History, Spacing Concepts*, Stanford 2002.
8. Willibald Steinmetz (red.), *Political Languages in the Age of Extremes*, Oxford 2011, s. 11-34.
9. <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=tryghed>.
10. Robert Henry Cox og Daniel Béland, Valence, Policy Ideas, and the Rise of Sustainability, *Governance* vol. 26, issue 2, 2013.
11. Bo Lidegaard, *Overleveren, Dansk Udenrigspolitisk Historie*, bind 4, Kbh. 2003.
12. Rigsdagstidende 1933/34, Folketingets forhandlinger 33-34.
13. Hartvig Frisch, *Pest over Europa, Bolchevisme – Fascisme – Nazisme, tiden indtil 1933*, Kbh. 1933.
14. Cecilie Stockholm Banke, *Den sociale ingeniørkunst i Danmark, familie, stat og politik fra 1900 til 1945*, ph.d.-afhandling, Roskilde 1999.
15. Ibid.
16. Ibid.
17. Befolkningskommissionen, *Befolkningskommissionens Betænkninger Nr. 1: foreløbig Betænkning vedrørende Børnehavespørgsmaalet m.v.*, Schultz, 1936, *Befolkningskommissionens Betænkninger Nr. 2: Bet. Afgivet af Befolkningskommissionen af 1935 angaaende Laan til Boligbyggeri og Huslejefradrag for Mindrebemidlede, børnerige Familier*, Schultz, 1937 og *Befolkningskommissionens Betænkninger Nr. 3, Betænkning afgivet af Befolkningskommissionen af 1935 angaaende Moderens Rettigheder i Anledning af Fødsel samt angaaende Seksualoplysning*, Schultz, 1938.
18. Se fx Jørn Henrik Petersen, Niels Finn Christiansen og Klaus Petersen, Det socialpolitiske idélandskab, s. 92-104, i Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen (red.), *Dansk Velfærdshistorie*, bind III, Odense 2012, Hanne Caspersen, *Moderskabspolitik i Danmark i 30'erne, det modsætningsfyldte moderskab*, Kbh. 1985 og Cecilie Stockholm Banke, *Den sociale ingeniørkunst i Danmark, familie, stat og politik fra 1900 til 1945*, ph.d.-afhandling, Roskilde 1999.
19. Socialdemokratiet, *Valgets Tale til Dem*, 1939, s. 2.
20. Se fx Klaus Petersen, The early Cold War and the Western welfare state, *Journal of International and Comparative Social Policy*, vol. 29, issue 3, October 2013, s. 230-233, Klaus Petersen, *Legitimität und Krise. Die politische Geschichte des dänischen Wohlfahrtsstaates 1945-1973*, Berlin 1998 samt Jørn Henrik Petersen, Niels Finn Christiansen og Klaus Petersen, Det socialpolitiske idélandskab, s. 123-128, i Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen (red.), *Dansk Velfærdshistorie*, bind IV, Odense 2012.
21. Der ligger fortsat en opgave for forskere i at undersøge, hvilken rolle tryghedsbegrebet spillede for den udenrigspolitiske debat. Men i Socialdemokratiets programmer og pamfletter var der udelukkende fokus på tryghed relateret til indenrigspolitik.
22. Tryghedsretorikken blev kort efter overtaget af Det Radikale Venstre, Danmarks Kommunistiske Parti og fra 1943 også Dansk Samling. Se fx Det Radikale Venstre,

Handelen og Samfundet, 1939, *Frihed i Erhvervslivet. Fornuft i Skattepolitikken. Fremgang i Produktionen*, 1945, *Det Radikale Venstres Kommunalpolitik*, 1945 og *Det Radikale Venstres Arbejdsprogram: En demokratisk Fremskridtspolitik*, 1947, *Danmarks Kommunistiske Parti. Det Kommunistiske Parti kalder paa Danmarks Kvinder*, 1945, *Kender De Loven om Mælkehjælp?*, 1948 og *Der findes kun een Vej*, 1948 Samt Dansk Samling, *Øjeblikket*, 1943.

23. Niels Finn Christiansen, Jørn Henrik Petersen og Klaus Petersen, Samfundsforhold s. 16-18, i Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen (red.), *Dansk Velfærdshistorie*, bind III°, Odense 2012.

24. Ibid.

25. Ibid.

26. Socialdemokratiet, *Fremtidens Danmark*, 1945, s. 9.

27. Se fx Socialdemokratiet: *Fremtidens Danmark*, 1945, *Kvindens Hverdag*, 1945, *Folkets Stemme. Socialdemokratiets Valgavis*, 1945 og *Til de unge Vælgere*, 1945.

28. Bakket op af Det Radikale Venstre og til dels også Det Konservative Folkeparti frem til omkring 1949.

29. Socialdemokratiet, *Til de unge Vælgere*, 1945, s. 5.

30. Socialdemokratiet brugte begrebet "nationen" om befolkningen.

31. Se fx Socialdemokratiet, *Til de unge Vælgere*, 1945.

32. Se fx Socialdemokratiet, *Tryghed i Hjemmene*, 1945.

33. Se fx Socialdemokratiet, *Skolen for Folket*, 1945 og *Vi skal videre* fra 1949.

34. Socialdemokratiet, *Vi skal videre*, 1949, s. 2.

35. Socialdemokratiet, *Frihed, arbejde og tryghed. Socialdemokratiets arbejdsprogram*, 1952 s. 2.

36. Se fx Socialdemokratiet, *Det er Dem, der bestemmer*, 1950.

37. Socialdemokratiet, *Vejen til fremskridt. En henvendelse til det danske folk*, 1953, s. 1.

38. Danmarks Kommunistiske Parti, *Om partiets organisatoriske spørgsmål*, 1955, s. 3.

39. Niels Finn Christiansen, Jørn Henrik Petersen og Klaus Petersen, Samfundsforhold, s. 11-14, i Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen (red.), *Dansk Velfærdshistorie*, bind III, Odense 2012.

40. Socialdemokratiet, *Det er Dem, der bestemmer*, 1950.

41. Socialdemokratiet, *Hvor skal funktionærerne stemme?*, 1957, s. 2. Se også *Tryghed gennem folkepensionen*, 1953.

42. Se fx Socialdemokratiet, *Frihed, arbejde og tryghed*, 1952, *Bedre og billigere boliger*, 1953, *Et femskridt i det danske folks historie: tryghed gennem folkepension*, 1953 og *Vejen til fremskridt – en henvendelse til det danske folk*, 1953.

43. Se billedet af pjecen i Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen (red.), *Dansk Velfærdshistorie*, bind III, 282.

44. Socialdemokratiet, *Til Dem*, 1953, s. 1. Se også Gøsta Esping-Andersen, *Politics against Markets. The Social Democratic Road to Power*, Princeton 1985, for en mere overordnet argumentation.

45. Se fx Socialdemokratiet, *Flere boliger og billigere*, 1953 og *By og omegn*, 1957.

46. Socialdemokratiet, *Tryghed for hjemmene*, 1957, s. 6.

47. Se fx Socialdemokratiet, *Tryghed for hjemmene*, 1957 og Socialdemokratiet, *I bestemmer fremtiden*, 1957.

48. Socialdemokratiet, *Verdens Gang*, Maj 1955.

49. Jacob Christensen, Arbejdsløshedsforsikring og arbejdsanvisning, i Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen (red.), *Dansk Velfærdshistorie*, bind IV°, Odense 2012.

50. Danmarks Statistik.

51. Socialdemokratiet, *Folkeviljen*, 1953, s. 1.

52. Socialdemokratiet, *Frihed, arbejde og tryghed*, 1952, s. 2.

53. Socialdemokratiet, *Vejen til fremskridt. En henvendelse til det danske folk*, 1953, s. 1.
54. Socialdemokratisk forbund, *By og omegn*, maj 1957, s. 1.
55. Socialdemokratiet, *Hvor skal funktionærerne stemme?*, 1957, s. 2.
56. Jørn Henrik Petersen, Niels Finn Christiansen og Klaus Petersen, Det socialpolitiske idélandskab, i Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen (red.), *Dansk Velfærdshistorie*, bind IV”, Odense 2012.
57. Socialdemokratiet, *Ny Politik*, oktober 1970.
58. Socialdemokratiet, *By og land*, 1960, s. 2. Se også Socialdemokratiet, *Vejen frem*, 1961, s. 8.
59. Se fx Socialdemokratiet, *Vejen frem*, 1960 og *På vej mod nye mål*, 1966.
60. Socialdemokratiet, *By og land*, 1960, s. 2.
61. Se fx *Socialdemokratiets principprogram* fra 1961.
62. Socialdemokratiet, *Udkast til politiske programmer*, 1973, s. 22. Udkastet udkom som programmet “Socialdemokraterne former fremtiden” året efter.
63. Socialdemokratiet, *By og land*, 1960, s. 1.
64. Socialdemokratiet, *Vejen frem: Socialdemokratiets principprogram*, 1961. s. 7.
65. Se fx Socialdemokratiets interne debatoplæg “Det sociale mønster i morgendagens Danmark”, 1969.
66. Socialdemokratiet, *Velkommen i Socialdemokratiet*, 1963, s. 12.
67. Socialdemokratiet, *På vej mod nye mål*, 1966, s. 21.
68. Henrik S. Nissen, *Landet blev by. Danmarkshistorien*, Kbh. 1991.
69. Jacob Christensen, Arbejdsløshedsforsikring og arbejdsanvisning, i Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen (red.), *Dansk Velfærdshistorie*, bind IV”, Odense 2012.
70. Socialdemokratiet, *Idé og hverdag*, 1961, s. 2.
71. Socialdemokratiet, *Vejen frem*, principprogram, 1961, s.
72. Niels Finn Christiansen, Jørn Henrik Petersen og Klaus Petersen, Samfundsforhold, i Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen, *Dansk Velfærdshistorie*, bind IV”, Odense 2012.
73. Socialdemokratiet, *På vej mod nye mål*, 1966, s. 15.
74. Ibid s. 17.
75. Se også Klas Åmark, *Hundra år av välfärdspolitik, välfärdsstatens framväxt i Norge och Sverige*, Umeå, 2005.
76. Socialdemokratiet, *På vej mod nye mål*, 1966, s. 21.
77. Fremskridtspartiet, *Skattevæsenensuhvret skaber utryghed i næsten alle danske hjem*, 1973.
78. Fremskridtspartiet, *Væk med kildeskatten. Ned med papirvaldet. Fri for paragraftyrantiet!*, 1973.

Abstract

Nynne-Cecilie Schmidt: *From daily bread to everyday Security*, Arbejderhistorie nr.1, 2017, pp. 5-33.

Decades of research into welfare provision has shown that the welfare state in Denmark was massively extended in the period of the 1950s to the beginning of the 1970s. Yet how was it possible for

this development to be legitimized to such a degree that bourgeois opposition to welfare virtually dissolved? The concept of security in relation to the family became an important rhetorical tool for the Social Democrats in this process. In the link between security and the family (linking the personal with the national), the Social Democrats derailed the conservative agenda by making the security of the family a question of nation building and national security.

As there was a general rise in living standards throughout the 1950s it didn't make any sense to keep arguing about the need for "proper conditions" and "humane standards" for a steadily declining proportion of the population. Consequently the solution arrived at by the Social Democrats was to link the concept of security with that of the family. By arguing for the safeguarding of the family the party succeeded in widening its electoral base and simultaneously creating an effective rhetorical platform for arguments in favour of an extension of social, pro-family and job market political legislation.

Throughout the 1960s the importance of the family grew. The family as a safe space in a busy society legitimized further calls for its protection. From the mid-1960s the discussion was therefore no longer about whether or not there should be a welfare state – but rather how big and far-reaching the benefits should be. Here the winning argument was that the family should maintain the daily refuge/security at all times. In this way the transformation of social democracy from a party of class to a people's party is reflected in the idea of ensuring the security of the family through domestic, social and labour market legislation.

Nynne- Cecilie Schmidt
Ph.d. stipendiat, Inst. f. Historie,
Syddansk Universitet
Email: ncs@sdu.dk